

4. Korfordulón

Mai világunkat, annak szellemi etikai átrendeződését Frenyó Zoltán filozófus, a 'korfordulón' kifejezéssel jelöli. Nem nagyon lehet egy szóban árnyaltabban és pontosabban megfogalmazni azt a szellemi átrendeződést, melyet ma átélünk.

Azok az egyházi személyek, felekezettől, vallástól és az ő saját életkoruktól függetlenül, akik összevont szemekkel arról beszélnek hivatalos fórumokon – sok esetben magánemberként is –, hogy „a mai fiatalságot nem lehet megszólítani...”, azok nem tudják, nem érzékelik, hogy a hiba nem az ifjúságban van. Nem érzékelik, hogy a több száz (?) évvel ezelőtti szófordulatokkal, bebetonozott mármár megmosolyogtató liturgikus külsőségekkel huszonegyedik századi gondolkodó fők nem győzhették meg. Nem lehet a mai hittankönyvek doktriner⁵³ módszerével a gyerekek fejébe – a lehető legrosszabb értelemben – beledöngölni akaró, igen/nem válaszverziókra építő „tanítással” célba érni. Egy kicsit is kritikus, de leginkább önkritikus tini a templom felé sem fog menni ezzel a tanítással a tarsolyában. Hogyan lehet ezt jól csinálni? Nem tudom, nem az én dolgom. Szerencsére. Egy bizonyos, így nem. És mivel kevesen vannak B. Miklósook, M. Gyulák, H. Andrások, P. Ferencek, B. Renátók és még néhányan mások, ezért nagyon nehéz a fundamentalista ellenszélben előreevickélniük, még akkor is, ha végre Ferenc pápa az, aki egy olyan fecske, akit XXIII. János pápa óta nem nagyon láttunk, még ha az ék elején repül is. Igaz, kicsit mesterétől tanulva mindig megadja a „császárnak is, ami a császáré”, és ezzel a reformhangvételűnek aposztrofált gondolatainak a radikális élét sürgősen lefaragja. Még így is, nem tudom, meddig engedik a vatikáni érdeklöbbyk ezzel az érzékelhetően egyre lassúbb repülési sebességgel is, de továbbhaladni. Az a bizonyos nyár pedig nagyon messze van, melyet régen meg kellett volna hoznia, nem okvetlenül neki, de az egyháznak mindenképp.

Milyen messze van ez a bizonyos soha el nem érhető nyár? Még nem tudatosult, és hivatalosan nem meri az egyház vállalni azt, hogy a történelemben először most, ez az aktív papi generáció szembesül két olyan ténnyel, mellyel eddigi történetében nem szembesült a katolicizmus.

Az egyik a valós idejű, pontos dokumentálás, melyet közmédiának hívunk. A közmédia archív anyagai könyörtelenül szembesítik a korábbi és későbbi álláspontokat, nyilatkozatokat. Aki folyamatosan és következetesen tud hazudni, annak pontosan és naprakészen ismernie kell az igazságot. Ezt ma még tiltott tanításként az emberek előtt eltitkolandóként, azaz apokrifként⁵⁴ ismerjük mi, azon kevesek, akik érdeklődünk ezek után az írások után, akik tudjuk, nem csak elhisszük, hogy a kígyó szájában nem alma, hanem egy szövegszalagon a 'miért' szócska volt. De a kérdések már megfogalmazódnak, és válasz nincs. Illetve van, de a válasz vagy válaszok az egyházon kívül keresendők, így azonnal rá lehet sütni a kérdezőre több bélyeget, melyek kivétel nélkül, hogy finom legyenek, pejoratívak.

A másik ok annak a ténynek a tudatos semmibe vétele – a fenti kevesektől eltekintve –, hogy a történelemben először áll az ígéhirdető nálánál képzetesebb befogadókkal szemben az ambón⁵⁵. Szándékosan nem hívőket emlegetek. Eddig mi is történt? A kanonizált⁵⁶ tanítás kialakításával a szent írások – melyek összességükben nem azonosak a Szentírással – nagyobb, túlnyomó része valláspolitikai súlyllesztőbe került. Belőlük lettek azok a bizonyos apokrifek. Ezt a morálisan erősen megkérdőjelezhető, politikai és haszonelvű indíttatású műtétet a szövegtömegben többen, több lépcsőben, többféle mértékű és formátumú „ráhatások” okán hajtották végre. Később a nagy vallásfilozófusok is ebből a „középiskolai jegyzetből”, amely a „műtétek” után megmaradt, azt tanulmányozva értelmezik azokat a tanításokat, melyeket kizárólagos igazságként adnak a nép tudtára. Az általam neveletlenül „középiskolai jegyzetnek” nevezett négy evangélium ugyanis tartalmában és tömegében úgy viszonyul az összes idevonatkozó írott hagyományhoz, ahogyan egy tartalmas jó vaskos tankönyv anyaga viszonyul a középiskolás diák jegyzetéhez. Általában, olyan, 9:1 arányú a valós szövegmenyiség aránya a négy

evangéliumszöveg mennyiségéhez képest. Persze ez szubjektív és tudománytalan magánvéleménynek mondható. Az igazság tartalmát azonban, minden ép értékrendű ember érzékeli.

Tehát van egy nagyon „meggyötört” szöveg, melyet ma Bibliaként tisztelünk. Aztán az egyház, a lassanként kialakuló egyház, melynek előtörténete töről metszett tiszta zsidó történelem, vallástörténet, melybe lassan-lassan „úsztatja bele” az idő és a történelmi kényszer a jóval később katolikus vallástörténétté átértékelhető történések leírását. A jézusi hagyomány ide vonatkozó gondolatába – amely valahogyan úgy hangzik, hogy tegyetek tanítványommá minden népet – bennefoglaltatik az, hogy mindenki értse meg a tanítást. Az egyháznak ez nem érdeke, nem is tesz érte sok-sok évszázadon át semmit. A latin nyelvű igehirdetés végképp érthetlenné teszi a közember számára, hogy mi és miért is történik a templomban az, ami történik. Alapjaiban nem érti. Ha földesurat „vált”, mondjuk a középkori paraszt, és ha a pápista⁵⁷ földesúr helyett az új földesúr esetleg református, akkor a nép nem lát mást, mint hogy jön egy új pap, a templom tetején kicserélik a keresztet egy „sündisznóra”⁵⁸, és neki ugyanúgy kötelessége vasárnap misére menni, mint korábban. A latin nyelv olyannyira nem követhető, hogy a latinul tudó orvos nagyapám még az 1960-as években is azért vett imakönyv helyett egy miniatűr misekönyvet, amely két hasábján latinul és magyarul szinkronizálta a szöveget, hogy ő az orvosi praxisa okán latinul elvileg értő, pap testvérrel és hittanoktatással felvértezett, templomba járó értelmiségi egyáltalán követni tudja a mise mentét. (XXIII. János felszólalása a II. vatikáni zsinaton – részlet)⁵⁹. És akinek ilyen igénye nem volt? Hány évszázadig vallotta a semmit? Majd megjelenik a nemzeti nyelvek alkalmazása, és ettől kezdve megérthető a szöveg. De csak a szöveg, a szövegértelmezés erős kívánni valót hagy maga után később is. Kiderül, hogy korábban, például a gótikában a templomokból miért lesz – a mi szerencsénkre – „kifestőkönyv” felnőtteknek. Addig ugyanis az írni és olvasni nem tudó közönség csak a saját nyelvén értette volna meg, fogta volna föl egyáltalán a szentírás citált szövegeit. Az egyház ezt olyan mértékben nem tartotta fontosnak, hogy a szerzetesek egy része, a hierarchia alsóbb fokain szintén nem tudott latinul, nem tudhatott (!) latinul. Így azt sem értette, amit felolvastatnak vele, ezért a vontatott dallam a recitáláskor, mert ahhoz tudott igazodni, és nem kellett a szöveget érteni, ami a helyes hangsúlyozás szempontjából elengedhetetlen. A szövegértés ekkor még mindig nem a tanítás lényege, hanem a tanítás kényszere, mely nagyon hatékony társadalomszervező erő. Az egyház, amely egyedül hozza át a tudást kétezer éven át, így hozza át. Nem erkölcsi megfontolásból egyedül, hanem mindenki más kizárásával, önös érdekből. De a többi igaz. Ez az a bizonyos vallás, mely a nép ópiuma. Bár V. I. Lenin nem úgy gondolta, amint ezt ma is a félig informáltak maguk és mások számára tovább akarják adni.

Ő valami hasonlót üzent a maga korában és nem többet, mint amit mi magyarok a *Bánk bán*-ból úgy ismerünk, hogy: „Borban az igazság, borban a vigasz...”

A mai irodalomoktatás is, mint minden más oktatás a korrallal együtt korfordulón van. Egyesek a mindenható módszertanban és a kutatásban látják a továbbvezető utat. Ez azért kényelmes, mert nem számszerűsíthető, nem egzakt, és ha valakinek újabb ötlete támad, azon évekig, ha nem évtizedekig lehet tudományosnak látszó polémiát folytatni, miközben a szűkebb szakmai csoport szelének termitjein⁶⁰ a mennyekbe lehet szárnyalni. Az a kérdés, hogy értelmesen, a mai diák számára befogadhatóan tanítható-e a *Bánk bán*. Egyetértés alakult ki, hogy nem. Úgy nem, amint azt eddig tette az oktatás. Nem dekódolható a poros, pókhálós, idejétmúlt, archaizáló, nehézkes nyelvezetű, bár a nyilvánvaló értékeket hordozó mű az eddigi formájában. Az úgynevezett klasszikus színdarabjainkat is nem véletlenül viszik új felfogásban színre. Verne Gyula ma már sem nem tudományos, sem nem fantasztikus, hanem még mesének is elavult. Eljárt felette az egyre gyorsabban rohanó idő, az egyre inkább érezhetően forduló kor ezen a korfordulón. A jó és a rossz harca szintén megújításra szorul. Nem tartalmában, hanem közlés módjában. Miért éppen a Biblia lenne ez alól kivétel? A Biblia sem az. Rá kellett volna ébredni már régen és radikálisan új alapokra helyezni a tanítást úgy, hogy a vitathatatlan

morális üzenete megmaradjon. Ezt, nem tette az egyház. Így éppen azért, mert jó körülmények között élő legpallérozottabb elméjű tömegek Európában vannak, itt van a legtöbb konfliktus az istenképpel. Minél intelligensebb a befogadó, annál több kritikai konfliktusa lesz az önnön istenképével is, de a beporosodott közlésmóddal végképp. Igaz, a demagógia nem képzettség-, nem iskolázottság-függő. Ezért a legveszélyesebbek a túlképzett demagógok. Ők azok, akik mindenhez értenek, hiszen az egyik tudomány egyik szegmensének egyik morzsájából papírjuk van erről. Ez nagyon növeli az ön-bizalmat. De csak abból az egy morzsából van igazolás... Annak a megszerzéséhez sok energia kell. Különfélék...! Sok minden másra nem jutott idő...

Ezért aztán, lássuk mit mond Lenin a vallásról és az ópiumról. Vagy inkább az egyházzal és a vallásról? Vagy az egyházzal, az államigazgatásról és az ópiumról? Nem bonyolítanám tovább, bár lehetne.

A Lenin-összes 1972-es kiadásában a 12. kötet 133. oldalától a 137. oldaláig terjedő *Szocializmus és vallás* című írásában, mely eredeti Lenin-szöveg, nem a rengeteg betoldás egyike, az alábbiakat mondja. Ismerős lehet a szöveg, mert innen idézik rosszul: 'a vallás a népek ópiuma' – rövid mondatot. Az „idéző” nyilván nem látta a szöveget, és nem érti a valós üzenetet, amely éppen, hogy nem egyház ellenes, és ebben a relációban nem is ateista. A 'népek' kifejezés árulkodik arról, hogy a „Szovjet Birodalom” idején egyházellenes, pejoratív élel „idézték”. Ugyanis, amikor Lenin ezt leírta és a teljesen ép értékrendű szövegbe építette, akkor csak egy nép volt, az orosz. Tehát már eleve a mondat így hangzik: „A vallás a nép ópiuma”. Azé az egy népé, melynek a felemelésén fáradozik. Mármost Lenin. A mindössze ötoldali szöveg nem a kommunizmussá deformált szocializmusról alkotott téveszmék okán a köztudatba ékelődött véres tollú Iljicsét állítja elé, akinek nyilván voltak, hogy finom legyenek, más jellegű kijelentései is, de az igazsághoz az alábbi is hozzá tartozik. Néhány elgondolkodtató mondat, a szövegből úgy kiemelve, hogy bármikor bárki visszahelyezheti, és az üzenet egy jöttányit sem változik:

„1.Mindenkinek legyen teljes szabadsága arra, hogy tetszése szerinti vallást gyakoroljon, vagy ne ismerjen el semmiféle vallást....

2.Teljesen megengedhetetlen, hogy felekezet szerint jogilag bármiféle különbséget tegyenek az állampolgárok között. Feltétlenül véget kell vetni annak, hogy hivatalos okmányokban az állampolgárok vallását bármilyen formában akár csak meg is említsék.

3.Az egyházat teljesen külön kell választani az államtól...

4.... a papság... tiltakozik az állam hatalmaskodása ellen, tiltakozik az ellen, hogy a rendőrség az 'isten szolgáit' besúgónak akarja felhasználni. Nekünk, szocialistáknak támogatnunk kell ezt a mozgalmat... és egyszer s mindenkorra a vallás, és a rendőrség minden kapcsolatának a megszakítását követeljük tőlük.

5. ...a vallást egyszer s mindenkorra és fenntartás nélküli magánügynek nyilvánítsák.”

Eddig az, amit a „nagy forradalmár” az egyházzal és a vallással hátrahagyott, szemben a későbbi tudatos torzításokkal, amikor az ő nevében, rá hivatkozva, templomokat robbantottak, és vallási alapon végeztek ki embertömegeket.

Közbevetőleg. Tudjuk azt, hogy Jézus nevére hivatkozva hány embert gyilkoltak meg a történelemben?

Ma, az értő és egyre kvalifikáltabb közönség, egyre többször és egyre mélyebben konfrontálódik az idejétmúlt orákulumokkal, miközben azok morális üzeneteinek igen nagy hányadával, elvileg egyet lehet érteni. Az alapvető probléma, hogy a hirdetett erkölcsi, etikai tanok, nem katolicizmus, és fő-

képp nem vallásfüggők túlnyomó részben, hanem általános emberi morális megfontolások, melyet minden ép értékrendű ember magáénak vall. Ezért aztán a vallások sok esetben az adott kérdésekben összeesengenek.

Európában, a most fungáló papi generáció az első a katolicizmus fennállása óta, mely fel sem fogja ennek a gyökeres paradigmaváltásnak a jelentőségét, és éppen az egyházzal szemben „használja,” teszi szóvá, akaratlanul is, a begyökeresedett nézeteit. Fel kellene fogni, hogy bizony korfordulón állunk, és ez ellen az egyház csak egyet tehet. Hasonul, mégpedig felfokozott gyorsasággal. Ez Ferenc pápa látens üzenete sok kihangsúlyozott formai és mondvacsinált „lényeg” mellett. Ha lassan megy ez a hasonulás, akkor nem csak Európában, de másutt is a katolicizmus a vallások süllyesztőjébe kerül, melyet nem lehet kizárólag csak az iszlám bevándorló áradatból fakadó túlnépesedés számlájára írni.

A Sátán mindig tetszetős külsőben jelenik meg, és első hallásra rendkívül erkölcsös és támogatható nyilatkozatokat tesz, olyanokat, melyeket a XX. század elején talán még kizárólag erkölcsi értékrendi keretek közé soroltak volna. A korábbi, kizárólag morálisnak felfogott kérdések a jog és a tudomány fejlődése miatt a racionális megfontolások közé emelkedtek, vagy süllyedtek. Mindenkinek saját belátása szerint. Ma erkölcsről nyilatkozni egy ország színe előtt úgy, hogy az csak egy évszázaddal korábbi értékrendnek felel meg, az első pillanatban tetszetősnek látszó nyilatkozat, de, semmi esetre sem erkölcsi hagyományok melletti kiállás, hanem egyházrombolás.

Egy társadalmi formáció addig életképes, ameddig a saját elvi, etikai gyökereit komolyan veszi, addig, amíg a hite nem inog meg az alapvető értékrendben, világlátásban, azaz a társadalmat mozgató illúzióban. Addig, amíg a saját uralkodó rétege a végsőkéig kitart ezek mellett az értékek mellett, még akkor is, ha később a dogmatizmus bélyegét lehet is rájuk sütni. Jézus sem tesz mást a farizeusokkal. A jézusi szemszögből dogmatikusnak bélyegzett zsidó előjárók semmi mást nem tesznek, mint évezredek hagyományhoz ragaszkodnak. Nem tudnak és nem akarnak megújulni. A neológia bevezetése ellenére, a mai napig nem adták fel a zsidó tanítás eredeti értékeit, a zsidó hitű emberek.

Kortörténeti háttér

A térség történetének története, melyet prózai egyszerűséggel „Jézus korának” nevezhetnénk számtalan kérdést vet fel, melynek teljes kibogozásába nem bocsátkoznánk. A következő gondolatsorban több lesz a kérdés, mint a válasz, de – ahogy a neves történész, Giovanni Levi fogalmazott egy korábbi előadásában – sok esetben akkor juthatunk el nagy felismerésekhez, ha jó kérdéseket tudunk feltenni.

A térség korabeli történetét vizsgáló gondolatfoslányok körüljárásához – mintegy kapaszkodóként – a korszak jelentős személyiségeit veszem alapul: hogy mit tudhatunk róluk, ez kirajzol egy korszakot is bemutató képet. Ezt a mikrotörténelemnek nevezett módszert alkalmazta Carlo Ginzburg, mikor legtöbbet idézett könyvében, A sajt és a kukacok hangzatos címet viselő történeti munkájában egy Menocchio nevű középkori molnár eretnekperének iratait, vallomásait, bölcselkedéseit vizsgálva képes volt bemutatni a kor eszméinek terjedését, sőt társadalomtörténeti áttekintést nyújtott egyetlen ember életszemléletének, sorsának, kör-

nyezetének a rekonstrukciója alapján.^[1] Ez a megközelítésmód szakít azzal a hagyománnyal, amelyben a történész – mintegy fordítóként – megszólaltatja a forrásokat. Egy szemléletes metaforával élve, ez esetben a múlt feltárásán buzgólkodó történész Sherlock Holmes szerepében hangot ad Watsonnak, aki immár nem csupán beszél, de gondolkodik is.^[2]

A fent idézett mű megjelenése idején Ginzburg történetírói módszerének újdonsága többek közt abban állt, hogy a történelmi fejlődést meghatározó uralkodó osztályok és intézményeik helyett az „alárendeltek”, a falusi kisemberek életét kutatta. Ebből fakad az első – a keresztény kánonban eretneknek számító kiindulópontom – hogy esetünkben, bár Jézus koráról beszélünk, a történelmi Jézus, mint valós személy a történelem „underdogjának” számítható, nem saját korszakának, hanem a későbbi – a 4. századra tehető – időszaktól számítható meghatározó jelentőségűnek a történelem alakításában.^[3] Már maga a valaha élt személy létezése is számtalan vitának volt tárgya. A tudomány jelenlegi állása szerint Jézus Krisztus valós személy volt. Ez a „Történeti Jézusnak” nevezett Jézus-kép, amelyet a modern kritikai történelemtudományi kutatás módszerével megrajzolhatunk. Gyakori tévedések elkerülése végett jegyezzük meg, hogy ez a „történeti Jézus-kép” a valódi Jézusról ad ugyan néhány biztos vagy legalábbis igen valószínű ismeretet, de semmiképpen sem meríti ki a valódi Jézus egész alakját. Ez persze nem csupán a hagyomány, a szakralitás és a mítosz által formált Jézus-kép függvénye, hiszen más embereknél sem lehet őket a kritikai történelemtudomány módszerével teljes valóságukban megismerni. Ugyanakkor lehetőség nyílik arra, hogy megóvjuk magunkat attól, hogy Jézust politikai forradalmárnak képzeljük el. A régi prófétákkal ellentétben, a történelmi Jézus nem nyilatkozott korának égető szociális vagy politikai kérdéseiről és csak erőltetett magyarázatokkal lehet Jézust valamilyen modern ideológia szolgálatába állítani. A kép sokkal inkább egy olyan alakot próbál megmutatni, aki az akkori zsidó társadalom kivételjeivel érintkezett, prófétai módon bírálta a külsőséges vallásgyakorlatokat, és bátran szembeállt vallási hatalmasságokkal, nevezetesen a jeruzsálemi papsággal.

A Jézus-kutatásnál azt is figyelembe kell venni, hogy nem lehet objektív képet felrajzolni, hiszen a kutatók előítéletei gyakran erősen befolyásolják kutatási eredményüket. Senki sincsen az elő-ítéletektől mentes „tisztá ész” állapotában. Ahogy a neves francia filozófus Michel Foucault fogalmazott akadémiai székfoglalójában: *„minden társadalomban ellenőrzik, kiválogatják, megnevezik a diskurzus termelését, majd a termékeket újra elosztják, mégpedig bizonyos számú eljárás szerint, amelyeknek az a szerepük, hogy csökkentsék a diskurzus vesztélyeit, uralmukba kerítsék véletlenszerű megjelenését, kiküszöböljék súlyos, fenyegető anyagságát.”*^[4] Ezért a történeti Jézus képét megrajzoló kutatók műveit gyakran színezi az írók

(tudatos vagy tudattalan) álláspontja. Másként fogja értelmezni a forrásokat az olyan kutató, aki megrögzött materialista és ateista, megint másként olyasvalaki, aki hisz Istenben ugyan, de nem számol azzal, hogy az élő Isten cselekedhet a történelemben, és megint másként olyasvalaki, aki az Isten népének évezredes hitében osztozva számol azzal, hogy Isten Jézusban valóban döntő módon belépett a történelembe.

A legtöbben egyetértenek abban, hogy Jézus Galileában tevékenykedett, i. e. 7-4 között született, s i. sz. 30-36 között halt meg. Az is széles körben elfogadott ténynek számít, hogy Keresztelő Szent János megkeresztelte a Jordán folyó vizében, s Pontius Pilátus római helytartó idején feszítették keresztre. Ez azonban meglehetősen kevés ismeretet jelent ahhoz, hogy felrajzolhassuk egy személy életútján keresztül egy korszak és egy régió korabeli történetét. Ekkor lép be az a kutatói attitűd, mely a források felkutatása, és értékelése mentén próbál mozaikokat összegyűjteni, pusztán krónikákból történetet létrehozni, mely a történelmi írások magyarázó erejének lehetőségét rejti.^[5]

A források azonban töredékesek. Legelemibb ismereteink a négy elfogadott evangéliumot jelentik. Világi és egyházi történészek nagy része egyetért abban, hogy a négy elfogadott evangélium Jézus életének emlékeként íródtak, így elfogadják, hogy Jézus életének az evangéliumokban olvasható leírása alapot nyújt Jézus életének és halálának történeti kutatásához. Ez azonban felveti azt a klasszikusnak mondható történeti problémát, hogy ezek a források mennyire tekinthetők hiteles beszámolóknak. A szervezett emlékezet, hallatlanul formálható^[6] – írja C. W. Mills, s ez alapján érdemes élni a gyanúperrel, hogy az evangéliumi szövegek semmiképpen nem tekinthetők a kérdéses események tárgyilagos leírásának, hiszen az evangéliumokat egyrészt Jézus követői írták és szerkesztették tovább, mégpedig kifejezetten a hit terjesztése és erősítése céljából, másrészt nem első kézből való beszámolók, azaz olyan személyek tollából származnak, akik személyesen nem ismerték Jézust. Viszont az evangéliumok kritikus tanulmányozásával, ha nem is az időbeli sorrendet, de sok mindent megtudhatunk, biztosan vagy nagy valószínűséggel, a történeti Jézusról. Igaz, hogy az életének, működésének és tanításának főbb elemeit elmondó evangéliumokat Krisztus-hívők írták, de ők nyilvánvalóan történelmi érdeklődéssel is rendelkeztek.^[7] Igaz, az evangéliumok nem modern értelemben vett életrajzi írások. Hiányoznak a pontos kronológiai adatok, hiányzik a személyek külsejének leírása. Apró történetek (perikopák) sorakoznak egymás mellé laza sorrendben. Mindegyik evangélium: emlékezés és tanúbizonyság Jézusról, beszámolók és evangéliumhirdetés egyszerre. Az első keresztények később keletkezett kérdéseik helyes megoldását is Jézusnál keresték, és ezért szavait nem egyszer ezekre alkalmazva módosították. Ezt figyelembe véve kell a történésznek tovább kutatnia, hogy a legeredetibb Jézushoz jusson el.

Van néhány nem-keresztény forrásból származó értesülésünk is, mely segít megismerni az embert. Tacitus, római történetíró megemlíti a Néró császár által rendezett kegyetlen keresztényüldözést. A lakosság a császárt gyanúsította Róma felgyújtásával. Erre, Néró *„hogyan elfojtsa ezt a híresztelést, bűnbakokat kreált és a legválogatottabb kínzásoknak vetette alá azokat, akiket a köznép 'kriszusiaknak' (christianos) nevezett, és elvetemült bűncselekményeik miatt gyűlölt. Nevük Krisztustól származik, akit Tiberius uralkodása alatt végeztetett ki Poncius Pilátus prokurátor. Ez a pillanatnyilag elfojtott gonosz babonáság újra kitört, nemcsak Júdeában, ahol e gonoszság keletkezett, hanem Róma városában is, ahová a világ minden részéről származó borzalmas és szégyenletes viselkedések összegyűlnek, és buzgó gyakorlókra találunk.”*^[8] Tacitusról biztosan mentes az evangéliumokat jellemző kereszténységet előtérbe állító hangvétel, hiszen ő maga a kereszténységet a keletről Rómába beszivárgó „babonások” egyikének tekintette, és mélyen megvetette. Jézusra vonatkozó tudósítása azonban történelmileg értékes. Megtudjuk tőle, hogy Jézust Tiberius császár uralkodása (i.sz.14-37) és Poncius Pilátus helytartósága (26-36) alatt Júdeában kivégezték.

Figyelemre méltó Iosephus Flavius (i.sz.37/38-100 után), zsidó történetíró Jézusra vonatkozó szövege. Iosephus művelt zsidó ember volt, aki kezdetben a szabadságharcosoknak volt egyik hadvezére, de utóbb átpártolt a rómaiakhoz, és a Flavius császári házhoz tartozó császárok (Vespasianus, Titus és Domitianus) pártfogoltja lett. „Zsidó Régiségek”^[9] című történelmi művében Iosephus kétszer említi Krisztust. Az első, rövidebb szöveg így hangzik: *„Ananus (zsidó főpap) felhasználva az alkalmat, hogy Festus (római helytartó) meghalt, és Albinus (az új helytartó) még nem érkezett meg, összehívta a bírók gyűlekezetét, eléjük vezette a Krisztusnak nevezett Jézus testvérét, Jakabot és néhány más embert. Törvényszegéssel vádolta, és megkövezette őket.”*^[10] A szaktudósok többsége úgy vélekedik, hogy e rövid bekezdés nem későbbi betoldás, hanem Iosephus eredeti művéhez tartozik. Ha egy keresztény szúrta volna bele Iosephus iratába ezt a szöveget, másképpen fogalmazott volna. „A Krisztusnak nevezett Jézus testvére” meghatározás is Iosephus megfogalmazásaként érthető. A Jakab név ugyanis akkoriban nagyon gyakori volt, és Iosephusnak valami hozzáadással meg kellett különböztetni a kérdéses Jakabot más Jakaboktól. Ha egy későbbi keresztény toldotta volna be e szavakat, akkor nem azt írta volna, hogy „a Krisztusnak nevezett Jézus testvére”, hanem azt, hogy „az Úr testvére”, ahogy a Bibliában olvashatjuk.^[11]

Ha e rövid szöveget Iosephusnak tulajdonítjuk, akkor van fogódzkodó pontunk a fontosabb hosszú szöveg megítélésére, amely így hangzik: *„Ebben az időben megjelent Jézus, egy bölcs ember, ha egyáltalán embernek kell őt nevezni. Bámulatos tetteket hajtott végre. Tanította azokat, akik örömmel fogadják az igazságot. Sok zsidó és sok görög származású*

ember is követője lett. Ő volt a Krisztus. És amikor Pilátus, a közülünk való vezetők vádjára kereszthalálra ítélte, azok, akik szerették őt azelőtt, nem hagytak fel szeretetével. Megjelent ugyanis nekik harmadnapon, ismét élve, ahogy az isteni próféták beszéltek erről, és a rá vonatkozó számtalan más csodáról. És mind a mai napig a róla elnevezett krisztusiak (christiano) törzse nem halt ki.”^[12]

Minthogy Iosephus könyve csak keresztény másolók révén maradt fenn, nyilvánvaló, hogy e szövegben keresztény betoldások vannak. Az „Ő volt a Krisztus” szavak és a feltámadásról szóló mondat keresztény hitvallási szövegek. A „ha egyáltalán embernek kell őt nevezni” szavak szintén betoldásnak hatnak. E három kitétel nem illik bele zökkenőmentesen a szövegbe. Ha viszont ezeket kihagyjuk, akkor a következő gördülékeny szöveget kapjuk: „Ebben az időben megjelent Jézus, egy bölcs ember. Bámulatos tetteket hajtott végre. Tanította azokat, akik örömmel fogadják az igazságot. Sok zsidó és sok görög származású ember is követője lett. És amikor Pilátus, a közülünk való vezetők vádjára kereszthalálra ítélte, azok, akik szerették őt azelőtt, nem hagytak fel szeretetével. És mind a mai napig a róla elnevezett krisztusiak törzse nem halt ki.” Több jel arra mutat, hogy az így leegyszerűsített szöveg magától Iosephustól származik. Erre lehet következtetni, többek között, a szóhasználatból is, amely egyezik Iosephus többi írásának stílusával, és különbözik az Újszövetségi Szentírás szóhasználatától. Megerősíti ezt a nézetet az is, hogy Iosephus egy másik hosszabb szövegben beszél Keresztelő Jánosról, az ő működéséről és haláláról.^[13] E szöveg biztosan eredeti, mert másképpen írja le János elfogatásának okát, mint az evangéliumok. E szövegekből látható, hogy Iosephus érdeklődött a korabeli zsidóság közt megjelenő rendhagyó emberek iránt, amilyen volt Keresztelő János és Jézus.

Igaz, hogy Iosephus szövegéből nagyon keveset tudunk meg Jézusról. De ez a kevés fontos számunkra. Amikor ugyanis megkérdezzük tőlünk: „Létezett-e egyáltalán Jézus? Van-e valami korabeli nem keresztény szöveg, amely ezt bizonyítja?”, akkor Iosephus e szövegére utalva igennel válaszolhatunk.

Jézus életének kronológiája azonban ennél részletesebben is megismerhető: John P.Meier öt kötetes munkája^[14], minden adatot a legpontosabban mérlegelő összegezése elének tárja a történelmi Jézus életének paramétereit. Ez alapján Jézus életét a következő idősorba tudjuk beilleszteni:

Jézus i.e. 7-ben vagy 6-ban született, Nagy Heródes uralkodásának utolsó éve alatt.^[15] Jézus a galileai Názáretben nevelkedett. I.sz. 27. vagy 28. évében lépett fel Keresztelő János, Isten országának elközelgését hirdetve, a Jordán folyónál. Jézus felkereste, és nála megkeresztelkedett. Jézus hamarosan függetlenítette magát Jánostól és a 28. év elején elkezd-

te Isten országa evangéliumának hirdetését, főképpen Galileában, de zsidó ünnepek alkalmával Jeruzsálemben is. Jézus igehirdetése két évig és még néhány hónapig tartott. I.sz.30. évben Jézus felment Jeruzsálembé a pászka-ünnepekre. Érezte, hogy a jeruzsálemi templomi hatóságok és az ő közte kialakult feszültség csúcspontjához közeledik. Ünnepeles búcsúvacsorát tartott legbensőbb tanítványaival április 6-án, csütörtök este. E nap abban az évben a pászka-ünnep előkészületi napja volt. Április 6-ról 7-re virradó éjjel Jézust letartóztatták az Olajfák hegyén, a Getszemáni majorban. A templomi zsidó hatóságok vizsgálatnak vetették alá, és pénteken, korán reggel kiszolgáltatták Pilátusnak, aki politikai lázadás szításának vádjára alapján kereszthalálra ítélte. Jézust kigúnyolták, megostorozták, és a 30. április 7-én keresztre feszítették a Jeruzsálem falain kívül fekvő Golgota dombon. Ugyanakkor, amikor Jézus a kereszten szenvedett, ölték le a pászka bárányokat a templomban az aznap este tartandó pászkalakoma számára. Jézus még aznap estére meghalt a kereszten, kb. 36 éves korában.

Maier Jézus születési évének meghatározásában Jézus születését Heródes uralkodásának korára tevő Máté (2,1) és Lukács (1,5) evangéliumára támaszkodik. Keresztelő János és Jézus nyilvános működésének megkezdésére vonatkozólag Lukács 3,1 részletes adatait veszi alapul. Jézus nyilvános működésének tartamát a szinoptikusok és János evangéliuma adatainak egyeztetésével becsüli meg. Az utolsó vacsora és Jézus halála napjának megállapításánál pedig János evangéliumának időmeghatározását követi. János jelzi ugyanis, hogy abban az évben a pászka bárány elfogyasztásának napja Jézus halála napjának estéjére esett (18,28).

A fentiek történelmi ténszerűségét ma egyetlen komoly kutató sem vonja kétségbe. Jézus nyilvános működése különböző eseményeinek pontos időbeli lefolyását azonban alig lehet megállapítani.

Ennek következtében érdemes egy újabb személyt keresni a korszak megismeréséhez. A történetekből Nagy Heródes neve rajzolódik ki, mint lehetséges személy, akinek élete, munkássága, uralkodása történetileg dokumentált, pontosabb adatokkal egészíti ki a korszak megismerésének lehetőségét. Ezzel el is érkeztünk egy alapvető ellentmondáshoz. A jelenleg Jézus életének konszenzusos időszaka az i. e. 7-4 között születési és az i. sz. 30-36 közötti halálozási dátumot fedi le. I. (Nagy) Heródes viszont Kr.e. 40-ben, a római Szenátustól kapta királyi címét. Kr.e. 4-ig uralkodott; míg ha a hasonló nevű unokát próbáljuk a tárgyalt időszakkal szinkronba hozni, akkor azzal szembesülünk, hogy Claudius császár kegyence, Heródes Agrippa Kr.u. 37-től 54-ig kapta meg az uralmat. Ezzel ellentmondásba kerülünk Lukács evangéliumának Jézus Heródes előtt című részével, melyből megtudhatjuk, hogy „Amikor

Heródes meglátta Jézust, nagyon megörült. Már jó ideje szerette volna látni, mert hallott róla, és azt remélte, hogy valami csodát tesz majd a szeme láttára.”^[16] Hacsak nem feltételezzük, hogy Heródes öröme egy lehetséges „lázári feltámasztásnak” szólt, érdemes kibogoznunk a történelmi idősorokat további források szolgálatba állításával.

Heródes Kr. e. 37-től a keresztény időszámítás előtt négy évvel bekövetkezett haláláig volt Júda és számos további terület uralkodója, és uralkodása olyan epizódja a zsidó történelemnek, amellyel zsidó és keresztény történészek egyaránt nehezen birkóznak meg. Az egyik legjobb jellemrajzát Paul Johnson adja meg, A zsidók története című munkájában, mikor úgy jellemzi az uralkodót, hogy „Heródes egyszerre volt zsidó és antizsidó; a görög-római civilizáció szellemének támogatója és felvirágoztatója és keleti barbár, elképzelhetetlen kegyetlenkedések elkövetője. Ragyogó politikus volt, és némely tekintetben bölcs és széles látókörű államférfi, amellet nagylelkű, konstruktív és bámulatosan eredményes; de ugyanakkor naiv, babonás, a groteszkségig önelégült – a téboly határán imbolygott, és néha át is lépett ezen a határon. Egy személyben egyesítette Saul tragédiáját és bálványának, Salamonnak sikeres materializmusát.”^[17], valóban óriási kár, hogy a környezetében senki nem örökölte meg jellemét és pályafutását olyan nagyszerűen, mint a Királyok első könyvének szerzője.^[18]

Heródes akkor hívta fel magára a figyelmet, amikor apja Galilea kormányzója volt. Ott, a római uralkodási stílus hamisítatlan szellemében legyőzött egy félig vallási jellegű gerillabandát, amelyet bizonyos Ezékiás vezetett, és anélkül, hogy bárminemű zsidó vallási bírárságot igénybe vett volna, önhatalmúlag kivégeztette a banda vezetőit. Ez a zsidó törvények értelmében főbenjáró bűnnek számított, és Heródest maga elé idézte a szanhedrin; az elmarasztalást és az ítéletet csak testőrei akadályozták meg, akiknek jelenléte megfélemlítette a bírárságot. Négy évvel később, Kr. e. 43-ban Heródes hasonló vallási bűnt követett el, amikor kivégeztetett egy másik fanatikus zsidót, bizonyos Malchust, aki megmérgezte az apját. Kr. e. 40-ben azonban a rivális párt, amelyet egy unokaöcs, Antigonosz vezetett, a parthusok segítségével elfoglalta Jeruzsálemet. Heródes fivérét, Phazaelt, Jeruzsálem kormányzóját letartóztatták, és az a börtönben öngyilkosságot követett el, míg Hürkánoszt (a Heródes által támogatott Hasmoneus-párt vezetőjét) úgy meg-csonkították, hogy alkalmatlanná váljon a főpapi tisztségre: maga Antigonosz harapta le nagybátyja két fülét.^[19] Heródes maga, aki csak hajszál híján menekült meg, sietve Rómába járult, hogy ügyét a senatus elé terjessze. A senatorok válaszképpen kinevezték bábkirállyá, megajándékozva a *rex socius et amicus populi Romani*, „a római néppel szövetséges király és jó barát” címevel. Ezután egy harmincezer gyalogosból és hatezer lovasból álló római sereg élén visszatért Keletre, elfoglalta Jeruzsálemet.^[20]

Amikor Kr. e. 37-ben Jeruzsálemben magához ragadta a hatalmat, első lépése az volt, hogy kivégeztette a szanhedrin^[21] negyvenhat vezető tagját, akik mind vele, mind másokkal szemben, világi ügyekben is fenn akarták tartani a mózesi törvény hatályát. Ettől fogva a szanhedrin csak vallási ügyekben ítélezhetett. Ő maga meg sem kísérelte, hogy felöltse a főpapi tisztséget, és azt hivatali tisztséggé alakítva elválasztotta a koronától; ettől kezdve az övé volt a kiváltság, hogy kineveztesse és elcsapassa a főpapokat, akiket elsősorban az egyiptomi és babilóniai diaszpóra tagjai közül választott ki.

Heródes nagyon is tudatában volt a zsidók és a judaizmus mind szaporább terjeszkedésének,^[22] és erre, valamint saját faji és vallási büszkeségére építette egész politikáját. Akár a hellenizált zsidók, ő is hősi reformernek hitte magát, aki megkísérelte, hogy egy csökönyös és konzervatív közel-keleti népet ha kell, erőszakkal vezessen át a modern világ felvilágosult köreibe. Róma hatalma és első császára alatt helyreállított egysége lehetővé tette, hogy új korszak kezdődjön, amely a nemzetközi béke és az egyetemes kereskedelem jegyében állt, és olyan gazdasági aranykor következzen el, amelyből Heródes szándéka szerint az ő népének is ki kellett vennie a részét. Ahhoz azonban, hogy a zsidók elfoglalhassák az őket megillető helyet egy jobb világban, Heródesnek el kellett takarítania a múltból itt ragadt, gyengítő hatású elemeket, elsősorban pedig meg kellett szabadítania a zsidó társadalmat és vallást a mindketőt kizsákmányoló önérdékű családi oligarchiától.^[23]

Heródes továbbá meg akarta mutatni a világnak, hogy a zsidók között sok a tehetséges és civilizált ember, aki jelentékeny mértékben képes gazdagítani a mediterrán világcivilizáció új, expanzív szellemiségét; következésképpen, a jeruzsálemi csöcseléken és a fanatikusokon átlépve a diaszpóra zsidóságával kereste a kapcsolatot. Heródes közeli barátságban volt Augustus legfőbb hadvezérével, Agrippával, és ez a barátság biztosította Róma különleges védelmét a római világban szétszórt, népes és olykor fenyegetett zsidó közösségek számára. Támogatta és pénzelte a görög kultúra terjesztésére hivatott valamennyi intézményt, nem utolsósorban a stadionokat, mert egyebek között lelkes sportember is volt: vakmerő vadász és lovas, szenvedélyes gerelyhajító és íjász, s nem kevésbé lelkes néző.^[24] (Ugyanakkor a görög kultúra támogatása feszültségeket is eredményezett a társadalomban, melynek témánk szempontjából kiemelt jelentősége van, s melyről a későbbiekben a közállapotok körülménye kapcsán bővebben szólni kívánok.) Heródes módszeresen és megfontoltan látott neki Jeruzsálem – a világ leggyanakvóbb és legingerlékenyebb városa – átalakításának. Az Antonia felépítésével^[25] megszilárdította uralmát a város fölött, és hogy tovább növelje helyzete biztonságát, három erős tornyot is emelt: a Phazaelt (amely később „Dávid tornya” néven vált ismertté), a Hippicust és a Mariamnét (amely még felesége kivégzése előtt készült el). Miután ezekkel a

munkákkal elkészült, már megengedhette magának, hogy színházat és amfiteátrumot is építtessen. Ezután, Kr. e. 22-ben országos gyűlést hívott össze, és bejelentette élete főművét: a Templom minden eddiginél pompásabb, még Salamon dicsőségét is túlszárnyaló átépítését.^[26] Heródes Templomáról leírások állnak rendelkezésünkre.^[27] Flavius A zsidók története és A zsidó háború című műveiben, valamint a Middót, Támid és Jóma című talmudi traktátusokban; ezeket a forrásokat a közelmúlt régészeti kutatásainak eredményei egészítik ki.^[28] A Templom elképesztően gazdag volt, legalábbis két fosztogatás között. Külhoni királyok és államférfiak Artaxerxéstől Augustus császárig hatalmas mennyiségben adományoztak aranyedényeket, amelyeket az épület legmélyén, különlegesen biztonságos raktárhelyiségekben tároltak. A diaszpóra zsidói is csak úgy ontották a pénzt meg az arany- és ezüstlemezeket, amiképp ma Izrael javára adakoznak, és Flavius azt írja, hogy így lett a Templom „az egész zsidó gazdagság kincstára”.^[29] De a legfőbb és legrendszeresebb bevételi forrás az a félsékelyi adó volt, amelyet minden huszadik évét betöltött zsidó férfinak le kellett rónia.

Heródes kivételes bőkezűséget tanúsított a Templom iránt, hiszen az egész új építményt a saját zsebéből fizette. Amikor lefokozta a gyűlölt szadduceus főpapot, ezzel automatikusan megnövelte helyettesének, a farizeus szegánnak a jelentőségét; az utóbbi ellenőrizte a Templom rendszeres tevékenységét, és ügyelt rá, hogy még a szadduceus főpapok is a farizeusok módján tegyenek eleget liturgikus kötelezettségeiknek. Mivel a farizeusokkal Heródes meglehetősen jó viszonyt ápolt, általában került minden konfliktust kormánya és a Templom között. Ez a szövetség azonban uralkodása utolsó hónapjaiban felbomlott. Heródes, a Templom ékítményeiről gondoskodva, a főbejárat fölé aransast állíttatott. A diaszpórabeli zsidóságnak nem is volt semmi baja ezzel a megoldással, ám a főváros jámbor zsidói, a farizeusokat is beleértve, hevesen tiltakoztak, és a Tóra-iskolák növendékeinek egy csoportja felmászott a falra, és darabokra zúzta a sast. Heródes, noha már betegeskedett Jerichó melletti palotájában, ez esetben is szokásos energiájával és könyörtelenségével járt el. A főpapot elmozdította hivatalából, a diákokat pedig, miután kilétükre fény derült, letartóztatták, megláncolva Jerichóba hurcolták, az ottani római színházban bíróság elé állították, és elevenen megégették. Ennél kevesebbel Heródes sértett mecénási büszkesége és önbecsülése nem érhetett be. Még füstölt az áldozatok máglyája, amikor hordágyon a callirrhoei hőforrásokhoz szállították, ahol Kr. e. 4 tavaszán meghalt.^[30]

Heródes hiába rendelkezett királyságáról, számításai nem váltak be, mert örökösei, az első, nabateiai feleségétől, Dorisztól született fiai nem igazolták reményeit. Arkhelaoszt, akire Júdeát hagyta, Kr. u. 6-ban a rómaiaknak kellett elmozdítaniuk, s az országot ezután közvetlenül a Caesareban székelő római procuratorok kormányozták, akik viszont az Antiokhiában

működő római legatusnak feleltek. Ebben köztes időszakban – pont Jézus életének időszakában az országot négy fejedelemségre osztották, amelyek élén "király", tetrarcha, entarcha állt. Ezek hatalma azonban igencsak látszólagos volt, valójában bábok voltak a rómaiak kezében, legtöbbjüket valamilyen vétség miatt egyszerűen leváltották. Amikor éppen nem volt illetékes király, a tényleges hatalmat – már ami megmaradt – a Főtanács gyakorolta. Ez a főpap elnöklete mellett 70 "vénből" állt. Főleg vallási kérdésekben volt illetékes, de az általa hozott halálos ítéletet meg kellett erősítenie a helytartónak.

Az öreg király unokája, Heródes Agrippa viszont rátermett férfiú volt, és Kr. u. 37-ben a rómaiak neki adományozták Júdeát. Heródes Agrippa azonban Kr. u. 44-ben meghalt, Róma pedig, más választási lehetőség híján, ismét a közvetlen uralomhoz folyamodott. Nagy Heródes halálával tehát lényegében vége szakadt a folyamatos és stabil palesztinai zsidó uralomnak, egészen a 20. század közepéig.^[31]

Heródes uralkodásának tárgyalása nem öncélú kezdeményezés volt a részemről. C. W. Mills fogalmaz idézett munkájában úgy, hogy „*az egyén élete csak akkor érthető meg, ha utalunk azokra az intézményekre, amelyekben szerepét eljátssza.*”^[32] Másrészt viszont az a közeg, melyben az egyén élete kirajzolódik szintén fontos tanulságokat rejt magában. Ennek jobb megértéséhez érdemes egy fejezet erejéig áttekintenünk a korabeli közgondolkodást, melyet legegyszerűbben talán a *közállapotok válságaként* definiálhatnánk. Sokan azt hiszik, hogy Jézus és az apostolok idejében a mózesi Törvény hatásának köszönhetően a júdeai társadalom erkölcsi állapota összehasonlíthatatlanul jobb volt, mint napjainkban. Azonban, jóllehet a korabeli iratok, az Újszövetség, Josephus Flavius, a qumráni tekercsek és a rabbinikus irodalom nagyon kevés dologban értenek egyet, abban teljes az összhang közöttük, hogy az 1. századi Júdeában az egyéni és a közösségi morál egyaránt a legsúlyosabb válságban volt. A mai szemmel nézve szinte anarchikusnak mondható közállapotok előzményei kétszáz évvel korábbra, Nagy Sándor hódításainak idejére nyúltak vissza, aki megkezdte a Közel-Kelet átnevelését a hellén világnézetre és kultúrára. A hellenizmus nemcsak az elnyomó hatalom erejénél fogva készítette igazodásra a júdeaiak tömegeit is, hanem önmagában, kulturális erejénél fogva is nagyon vonzó volt, különösen a fiatalok számára. A test szépségét és a lélek kifinomult művelését egyesítő felfogás, mely ugyanakkor erkölcsileg jóval szabadabb életfelfogást hirdetett, mint a Tóra, tömegeket ragadott magával. A jeruzsálemi papok gyakran otthagyták a templomi áldozatokat, hogy időben odaérjenek a lóversenyre; számos fiatal görög módra meztelenül edzett a többiekkel a hatalmas tornacsarnokokban; a papság, az írástudók uralkodó osztálya körében is híveket hódított magának a görög kultúra.^[33]

Ebben az időszakban kísérelte meg a Törvényhez való hűséget, az erkölcsi tisztaságot megőrizni és terjeszteni egy csoport, akik a kumráni közösséggel ellentétben a társadalmon belül maradtak. Ők fő célkitűzésükké azt tették, hogy a törvényhű írástudók által javasolt módon elkülönítsék magukat a társadalom bűnös módon élő tagjaitól (innen a nevük: elkülönülő, párús – azaz farizeus), és így minden körülmények között megőrizték erkölcsi és szellemi tisztaságukat. Eredendően jó szándékú mozgalmuk fő jelszava ez volt: „Építsetek védőkerítést a Törvény köré!” Ezen azt értették, hogy a Mózes által adott parancsokat értelmezni kell az újabb kor kihívásaira, és pontosabban meg kell határozni, mi tilos és mi nem egy zsidónak. Annak érdekében, hogy a Törvény parancsait még véletlenül se hágják át, újabb rendeletekkel szigorították meg azokat, és egészen részletesen szabályozták, szinte a nullára csökkentve az egyéni lelkiismeret szabadságát értelmezésükben. Újabb és újabb védelmező parancsok százai születtek a vének, az írástudók és a bírák részéről, hogy megvédjék a népet a hellenizáció, az elvilágiasulás befolyásától. Mivel őket, különösen a vének legfelsőbb tanácsát, a 71 fős Szanhedrint erre maga a mózesi Törvény hatalmazta fel^[34] halálbüntetés terhe mellett előírva a nekik való engedelmességet, ezért a népre nagy erkölcsi nyomás nehezedett, hogy parancsokat meg kell tartani. Részletesen szabályozták a tisztességes öltözködést, a nem-zsidókkal vagy engedetlen zsidókkal és kultúrájukkal való érintkezés engedélyezett és tiltott módjait, az istentisztelet menetét, a családi, közösségi, gazdasági, kulturális és társadalmi élet és érintkezés minden részletét. Fenntartották maguknak a Szentírás egyedül helyes értelmezésének jogát is. Jóllehet a farizeusok létszáma Jézus és az apostolok korában mindössze hatezer főnyi volt, ami elenyésző kisebbség a két és fél millióra becsült lakossághoz képest, az 1. századra mégis uralkodó befolyásra tettek szert (korábban üldözött kisebbség voltak). E hatalmuk kiépülését annak köszönhették, hogy erős konzervativizmusuk, erkölcsi-szellemi tisztaságuk (vagy legalábbis annak látszata) és az Írás iránti elkötelezettségük, abban való jártasságuk miatt elsősorban ők töltötték be az egyes városok bírói posztjait, és többnyire ők voltak a zsinagógák és általában a vallási élet vezetői. Mivel a mózesi Törvény nem választja el egymástól az államot és az „egyházat”, hanem erkölcsi-szellemi alapon szabályozza a politikai élet, államigazgatás, gazdaság stb. területeit is, ezért a mindössze 0,24 százaléknyi farizeus e döntéshozó pozíciókba kerülve legalábbis Júdea társadalmi életét sikerrel lefedte. A gazdasági, vallási, közösségi és egyéni ügyekben egyaránt ítélkező bírák, a hitéletet szabályozó zsinagógavezetők, valamint a legfelsőbb tanácsban, a Szanhedrinben többségbe került farizeusok befolyása így a köz- és a magánélet minden szférájába behatolt. Valamennyi korabeli iratból kiderül, hogy a Törvény köré épített „védőkerítésük”, azaz rendelkezéseik és bibliaértelmezéseik számonkérése így súlyos, megfélemlítő teherként, vallási terrorként nehezedett a népre.

Ugyanis aki nem fogadta el ezeket, hanem kizárólag a Szentíráshoz kívánta szabni magát szabad lelkiismerete szerint, az – legalábbis Júdeában – gazdaságilag is, emberileg is, kapcsolataiban is ellehetetlenült. A farizeusok és a nép nekik – félelemből – feltétel nélkül engedelmeskedő része ugyanis radikálisan megszakítottak minden gazdasági, társadalmi, hitéleti és emberi kapcsolatot az „engedetlenekkel”. A zsidó társadalom ekkor végletesen és végzetesen kettészakadt két egymással alig érintkező részre: a „bűnösökre” és a „megbízhatókra”. Ennek pedig mindkét oldalon további súlyos személyiségkárosodás lett az eredménye.^[35] A bűnösök súlyos büntudat alatt éltek, amint ez jól látszik például a galileai Péter első reakciójából Jézus csodájára: *„Menj el tőlem, Uram, mert én bűnös ember vagyok!”*^[36] A farizeusok oldalán azonban még mélyebb problémát okozott, ha minden igyekezetük ellenére mégis törvényszegésbe kerültek. Ha ugyanis elismerték ezt a többiek előtt, akkor elvesztették hitelüket, ám ezzel elvesztették megélhetésüket, kapcsolatrendszerüket is. Különösen a családfőkre nehezedett nagy nyomás, mivel őket családjuk eltartásának felelőssége is terhelte. Ilyen helyzetben az egzisztenciális félelem igen nagy úrrá válik, különösen egy olyan közegben, ahol a vallási és az intézményi-gazdasági-állami élet ennyire szorosan eggyé válik. Tekintettel arra, hogy a farizeusok nagy többsége sem volt képes hiánytalanul megtartani sem a mózesi, sem a rabbinikus törvényeket, és legtöbbször nem vállalta fel a nyilvános beismerés következményeit, a mozgalmat egyre jobban áthatotta a képmutatás, majd pedig – miután másképp nem lehetett a lelkiismeretet elhallgattatni – a rejtett vagy nyílt cinizmus.^[37]

Sokan azt hiszik, csak az Újszövetség ad ilyen képet a farizeusokról. Ez nem igaz. A qumráni iratok jóval szigorúbb véleménye szerint a farizeusok és a szadduceusok („a cinikus férfiak, akik Jeruzsálemben a népen uralkodnak”, „a Verem Fiai” stb.) reménytelen figurák, akik már nem is képesek megtérni, a kárhozat fiai, akiket nem is szabad megtérésre inteni. Josephus Flavius pedig olyan súlyos korrupciós ügyekről számol be, amelyek az egész Szanhedrint áthatották: egy ízben például maga a Nagytanács farizeus elnöke vesztegette meg ajándékokkal a tagok többségét, köztük magát a főpapot is, hogy azok az ő barátját válasszák meg egy fontos posztra. A korrupció tehát a legfelsőbb szintig átitatta a törvényhozást és az igazságszolgáltatást. Pál apostol, aki maga is farizeus volt korábban, szintén hasonlóan jellemzi a közállapotokat.^[38]

Érdekes számításba venni egy másik meghatározó, nagy politikai és vallási befolyással rendelkező csoportot: a főpapokat és pártjukat, a szadduceusokat (cáddúkím, vagyis „cádókisták”). Mindenki tudta, hogy a főpapi arisztokrácia dúsgazdag családjai immár mintegy kétszáz éve pénzért és politikai alkukért cserébe adják-veszik a jól jövedelmező főpapi tisztséget. Amióta pedig a rómaiak uralkodtak az országon, a helytartók gyakran tetszésük

szerint váltották le, illetve jelölték ki a főpapokat – amiből nyilvánvaló volt, hogy azok a megszálló hatalom bábjai. A makkabeusi háború óta a legfelsőbb elitet képező réteg legtöbb tagja a görög kultúra erős befolyása alatt állt, olyannyira, hogy a Szentírás könyvei közül csak Mózes öt könyvét fogadták el (mivel ez biztosította hatalmukat), a prófétákat nem (mivel ezek a könyvek kritikával merték illetni a papok korrupstevékenységét). Nem hittek a halottak feltámadásában, helyette hajlamosak voltak a görög filozófusok nyomán a reinkarnáció irányában értelmezni a feltámadást. Erkölctelenségük és eretnokságuk szintén közismert volt a nép körében. Mivel származásuk miatt a főpapi hivatalból mindezek ellenére sem lehetett elmozdítani őket, jóm kippurkor, az engesztelés napján a Szanhedrin esküvel kényszerítette a főpapot arra, hogy amikor a Szentek Szentjében egyedül lesz, nem mond és tesz ott valami eretnokséget. Ekkoriban hozták a farizeus rabbik azt a határozatot is, hogy kötelet kell kötni a főpapra: ha bűnei és eretnoksége miatt meghalna a legszentebb helyen, ki tudják húzni a holttestét.

Ez a szadduceus főpapság ráadásul erőszakos összecsapásokig menő konfliktusokban állt ebben az időben magával a papsággal is, anyagi okokból. Ezt szintén több egymástól független forrás is megerősíti: „Ebben az időben Agrippa király a főpapi méltóságot Izmaelre, Fábfiára ruházta. Ekkoriban a főpapok a jeruzsálemi papokkal és előljárókkal viszálykodásba keveredtek, úgy, hogy mindkét fél egész csapat elszánt és izgága embert gyűjtött maga köré, és ha ezek találkoztak, mindenütt szidalmazták és kövekkel dobálták egymást. Nem akadt senki, aki megfékezte volna őket. Végül a főpapok durvaságukban és elbizakodottságukban annyira vemedtek, hogy nem áttallották szolgálataikat kiküldeni a szérűkre, és ellopatni velük a papoknak járó tizedeket; ennek az lett a következménye, hogy a szegényebb papok éhen haltak” [39]

Ugyanerről az Izmael főpapról és a többi főpapi családról a rabbinikus irodalom is így ír: „Az áldozati állatok bőreit ... esténként elosztották a szolgáló papi család tagjai között, de az erőszak emberei el szokták venni erővel. Akkor úgy határoztak, hogy csak szombatévenként osztják szét őket egyszerre, ezért az összes papi család eljött, hogy együtt vegyék át a részesedésüket. De a főpapok így is elvették erőszakkal... Jaj nekem Chánin családja miatt, jaj nekem az intrikáik miatt!... Jaj nekem Jismáél, Fábfi családja miatt, jaj nekem az ökleik miatt! Mert ők a főpapok, fiaik a Szentély kincstárnokai, vejeik a gondnokok, szolgálataik pedig botokkal verik a népet.”[40] Az itt említett Chánin azonos azzal a Hananiással, akit a Szanhedrin elé állított Pál apostol keresetlen szavakkal így minősített: „*Megver téged az Isten, te kimeszelt fal!*”[41] ő végeztette ki Jakabot, Jézus testvérét is, ami közfelháborodáshoz, sőt a leváltásához vezetett.

Nem mintha a farizeusok ebben jobbak lettek volna. Jézus gyermekkorában a mozgalom kettészakadt Sámáj és Hillél követőire, és kevésbé ismert, hogy a két csoport között szintén előfordult még fegyveres vérontás is. Eközben azonban gondjuk volt arra, hogy kötelezővé tegyék az evés előtti rituális kézmosást, amelyről még ők maguk is elismerték, hogy semmiféle alapja nincs a mózesi Törvényben – mégis kifejezetten isteni parancs tekintélyével erőltették át. A források megemlékeznek arról, hogy elsőre ez nem is sikerült, mert a nép egyszerűen nem fogadta el, még a farizeusok egy része sem – a második kísérlettel azonban, legalábbis farizeus körökben, elfogadtatták. Pontosan ebben a vitában nyilvánított véleményt Jézus, amikor élesen konfrontált a rendelkezés erőltetőivel, mivel emberi parancsukat isteni tekintéllyel igyekeztek érvényesíteni, miközben valóban isteni parancsokat pedig érvénytelenítették.^[42]

És ne gondoljuk, hogy a köznép egészében jobb állapotban volt! A házasságtörés gyanújába került asszonnyal kapcsolatos gyakorlatot szintén az esetek rendkívüli gyakorisága miatt függesztette föl a Szanhedrin. Indoklásukban emellett az is szerepel: a férfiak körében is annyira elszaporodott a házasságtörés, valamint a prostituáltak látogatása, hogy igazságtalan lenne csak a nőket büntetni tömegesen. A társadalom széles rétegeit átjárta ez az erkölcstelen gyakorlat. Az 1. század 20-30-as éveitől a 70-ben bekövetkezett teljes pusztulásig tartó időszakban, vagyis éppen Keresztelő János, Jézus és az apostolok fellépése idején a köznép életét így jellemzi a zsidó emlékezet: *„Elszaporodtak az élvhajászok, az igazságot elhajlították, a vezetés megromlott Elszaporodtak azok, akik részrehajlást mutatnak az ítélkezésben... Elszaporodott a bírák befolyásolása az ítélethozatal során, nagy harag támadt Izrael ellen, és a Sechiná (Isteni Jelenlét) eltávozott... Elszaporodtak azok, akiknek nyereségük után jár a szívük, egyre többen vannak azok, akik a jót rossznak, a rosszat jónak mondják... Egyre több az erőszakos ember, a tanítvány pedig egyre kevesebb, és a Tóra elment keresni valakit, aki tanulmányozza. Mióta az erőszakos emberek elszaporodtak, Izrael lányai erőszakos emberekhez mennek férjhez, mert a mi nemzedékünk már csak a külső megjelenést nézi... Elszaporodtak azok, akik erőszakkal kényszerítik rá áruikat a családfőkre, egyre több lett a vesztegetés éppúgy, mint az igazságosság kudarca, és megszűnt az öröm... Mióta elszaporodtak azok a bírák, akik így szólnak: »Elfogadom a szívességedet«, »Nagyra értékelem a szívességedet«, azóta mindenki azt csinálja, ami helyesnek tűnik a szemében; közönséges emberek nagy méltóságra emelkedtek, míg kiváló emberek alacsony sorba kerültek, és az ország egyre jobban megromlott. Amióta elszaporodtak az irigyek és harácsolók, egyre többen lettek, akik megkeményítették a szívüket, és bezárták a kezüket, hogy ne adjanak kölcsönt... Mióta elszaporodtak azok a nők, akik nyújtogatják a nyakukat, és enyelegnek a szemükkel, egyre nagyobb szükség lenne a*

keserű vízre, de megszűnt annak gyakorlása... Amióta a szív kevélysége elszaporodott, egyre több a vizsály Izraelben. Amióta Hillél és Sámáj tanítványai elszaporodtak, akik nem szolgáltak, egyre több lett a vizsály Izraelben, és a Tórából két Tóra lett... ”^[43]

Flavius is alátámasztja mindezt: „*Akkoriban a zsidók közt javában burjánzott mindenféle aljasság; nem volt bűn, amit el ne követtek volna, és ha valaki akárhogy megerőltette volna az esztét, nem tudott volna már újabbakat kieszelni. A magánélet és a közélet egyformán ebben a nyavalyában szenvedett, és versengve igyekeztek túltenni egymáson az Isten ellen elkövetett bűnökben és a felebarátaik elleni jogtalankodásban. A hatalmasok sanyargatták a köznépet, ez viszont mindenáron ki akarta irtani a hatalmasokat; amazoknak zsarnoki uralomra fájt a foguk, a népnek pedig az erőszakoskodásra és a gazdagok kirablására... ”^[44]*

Ilyen közállapotokhoz vezetett a hellenista kultúra és a vele szemben szerencsétlen eszközökkel fellépő farizeus mozgalom patthelyzete. Ebben a légkörben lépett fel a názáreti rabbi, hogy a bűn és a farizeizmus két szakadéka, a törvénytelenység és a törvénykezés tátongó mélységei között egyedül járható keskeny ösvényre vezesse népét – elsőre még sikertelenül.

Irodalomjegyzék

Primer források

- Apostolok cselekedetei
- Flavius, Iosephus (1946.) A zsidók története; ford. Révay József; Renaissance, Budapest
- Flavius Iosephus (1999.) A zsidó háború. Talentum, Budapest.
- Lukács Evangéliuma
- Mózes ötödik könyve: a törvény summája (Deuteronomium)
- Pál levele a galatákhoz
- Tacitus, Publius Cornelius (1970) Annales I-II Tankönyvkiadó Budapest

Secunder források

- Encyclopaedia Judaica, XIII.
- Paul Johnson (2001.) A zsidók története. Európa Könyvkiadó. Budapest
- John P. Meier (1991). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 1: The Roots of the Problem and the Person. Anchor Bible Reference Library Series (Reissued ed.). New York: Yale University Press.
- John P. Meier (1994). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 2: Mentor, Message and Miracles. Anchor Bible Reference Library Series (Reissued ed.). New York: Yale University Press.

- John P. Meier (2001). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 3: Companions and Competitors. Anchor Bible Reference Library Series (Reissued ed.). New York: Yale University Press.
- John P. Meier (2009). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 4: Law and Love. Anchor Bible Reference Library Series. New York: Yale University Press.
- John P. Meier (2016). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 5: Probing the Authenticity of the Parables. Anchor Bible Reference Library Series. New York: Yale University Press.
- Stewart Perowne: The Life and Times of Herod the Great (London, 1956); F. O. Busch: The Five Herods (New York, 1958).
- Ruff Tibor (2007.) Közállapotok Jézus korában In. Hetek XI. évfolyam, 45. szám, 2007. november 09.
- Ruff Tibor (2007.) Az Újszövetség és a Tóra (Doktori disszertáció) Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola, Budapest

Módszertani munkák

- Foucault, Michel (1970.) A diskurzus rendje. (L'ordre du discours.) Székfoglaló beszéd a Collège de France-ban. Elhangzott 1970. december 2-án. (ford. Török Gábor). In. Holmi, 1991. 7. szám. 898-889.
- Ginzburg, Carlo (2011.) A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Ginzburg, Carlo – Davin, Anna: Morelli, Freud and Sherlock Holmes: Clues and Scientific Method. History Workshop 1980/tavaszi. 5–36.
- Mills, Charles Wright (1970.) Hatalom, politika, technokraták. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest
- White, Hayden (1997.) A történelem terhe. Osiris, Budapest, 1997

^[1] bővebben lsd. Carlo Ginzburg (2011.) A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe. Európa Könyvkiadó, Budapest.

^[2] A tudományos módszerek és nyomozás által létrejövő „tudás” közötti összefüggésekről: Ginzburg, Carlo – Davin, Anna: Morelli, Freud and Sherlock Holmes: Clues and Scientific Method. History Workshop 1980/tavaszi. 5–36.

^[3] A kereszténység történelmet alakító tényezővé emelkedése ha szigorú cezúrát szeretnénk húzni, I Constantinus 313-ban kiadott Mediolanumi, ismertebb nevén milánói ediktumától, (amely a Római Birodalomban elsőként engedélyezte a keresztény vallást) és a 325-ben tartott első nikaiai zsinaton kiadott Symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum elnevezésű keresztény hitvallásától számítható.

- [4] Foucault, Michel (1970.) A diskurzus rendje. (L'ordre du discours.) Székfoglaló beszéd a Collège de France-ban. Elhangzott 1970. december 2-án. (ford. Török Gábor). In. Holmi, 1991. 7. szám. 898-889. p. 869
- [5] Vö. Hayden White (1997.) A történelem terhe. Osiris, Budapest, 1997.p 73.
- [6] Mills, Charles Wright (1970.) Hatalom, politika, technokraták. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. p. 395.
- [7] Ezt azonnal észrevehetjük, ha az evangéliumokat összehasonlítjuk, például, Pál leveleivel. Pált kizárólag Jézus halála és feltámadása érdekelte, amelyek által Isten kiengesztelte önmagával a világot.
- [8] Publius Cornelius Tacitus (1970) Annales I-II Tankönyvkiadó Budapest 15,44
- [9] A mű A Zsidók története néven jelent meg magyarul. Bővebben lsd. A zsidók története; ford. Révay József; Renaissance, Bp., 1946
- [10] Iosephus Flavius (1946.) A zsidók története; ford. Révay József; Renaissance, Bp., 1946 20,9.1
- [11] Vö. Pál levele a galatákhoz 1,19
- [12] Iosephus Flavius (1946.) A zsidók története; ford. Révay József; Renaissance, Bp., 1946 18,3,3
- [13] Iosephus Flavius (1946.) A zsidók története; ford. Révay József; Renaissance, Bp., 1946 18,5,2
- [14] Bővebben lsd. John P. Meier (1991). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 1: The Roots of the Problem and the Person. Anchor Bible Reference Library Series (Reissued ed.). New York: Yale University Press.; John P. Meier (1994). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 2: Mentor, Message and Miracles. Anchor Bible Reference Library Series (Reissued ed.). New York: Yale University Press.; John P. Meier (2001). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 3: Companions and Competitors. Anchor Bible Reference Library Series (Reissued ed.). New York: Yale University Press.; John P. Meier(2009). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 4: Law and Love. Anchor Bible Reference Library Series. New York: Yale University Press.; John P. Meier (2016). A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus: Volume 5: Probing the Authenticity of the Parables. Anchor Bible Reference Library Series. New York: Yale University Press.
- [15] Dionysius Exiguus, 6. századbeli kánonjogász teremtette meg azt a naptárt, amely Jézus megtestesülésének évét veszi I. évnék. E naptár fokozatosan szinte az egész világon elterjedt. Dionysius azonban néhány évvel elszámította magát. Így áll elő az a furcsa helyzet, hogy Jézus „Krisztus előtt” született.
- [16] Lk 9.9
- [17] Paul Johnson (2001.) A zsidók története. Európa Könyvkiadó. Budapest p. 136.
- [18] lsd. Stewart Perowne: The Life and Times of Herod the Great (London, 1956); F. O. Busch: The Five Herods (New York, 1958).
- [19] Paul Johnson (2001.) A zsidók története. Európa Könyvkiadó. Budapest p. 136.
- [20] Paul Johnson (2001.) A zsidók története. Európa Könyvkiadó. Budapest p. 137.
- [21] Szanhedrin, a görög Szynedrion szóból alakult héber-aramaeus kifejezés, mely a zsidó állam legfőbb politikai hatóságú s ítélkező szerve volt. Legmagasabb funkciója kétségtelenül a bírói volt s emellett az állampolitikai ügyekben való döntés, tehát a legfőbb bíróságnak felelt meg a csupán az hozhatott bűnügyekben is halálos ítéletet.
- [22] Az egyik számítás szerint a heródesi korszakban mintegy nyolcmillió zsidó élt a világon, közülük 2.350.000-2 500.000 Palesztinában, vagyis a zsidók a római birodalom népességének mint-egy tíz százalékát tették ki. Lsd. *Encyclopaedia Judaica*, XIII. 871. o.
- [23] Paul Johnson (2001.) A zsidók története. Európa Könyvkiadó. Budapest p. 139.
- [24] Paul Johnson (2001.) A zsidók története. Európa Könyvkiadó. Budapest p. 139.
- [25] A Heródes által Jeruzsálemben épített erőd
- [26] Paul Johnson (2001.) A zsidók története. Európa Könyvkiadó. Budapest p. 141.
- [27] Iosephus Flavius: A zsidók története, 15:380-425; Iosephus Flavius: A zsidó háború, 5:184-247.
- [28] A templom részletgazdag leírását lsd. Paul Johnson (2001.) A zsidók története. Európa Könyvkiadó. Budapest
- [29] Flavius Iosephus (1999.) A zsidó háború. Talentum, Budapest.6:282.
- [30] Paul Johnson (2001.) A zsidók története. Európa Könyvkiadó. Budapest p. 145-146.
- [31] Paul Johnson (2001.) A zsidók

Egyiptom az ókor világbirodalma volt hosszú ideig. Belső történéseiről, életéről azt állítjuk, hogy sokat tud az egyiptológia tudománya. Esetenként napra pontosan tud a tudomány valamit, utána pedig csak megoldatlan kérdések sorakoznak sok éven keresztül. Honnan tudjuk, amit mégis tudunk? Elsősorban a rozette-i kőként elhíresült háromnyelvű véset szövegének a megfejtéséből, amelyet Jean-

Francois Champollion⁶¹. hosszas erőfeszítések után megfejtett 1822-ben. A ma hieroglifáknak nevezett – óegyiptomi és vele rokon kopt⁶². – írásjelek értelmezésével megnyitotta az összes hieroglifa olvasása előtt a kutatóknak a lehetőséget. Amit Egyiptomról tudunk, azt jobbára maguktól az egyiptomiaktól tudjuk, mert leírták. A történetírás két nagy problémája itt szemben is áll velünk, késői utódokkal. Az egyik és legfontosabb, hogy az emberek lelkivilágáról, boldogulásáról, boldogsághoz való viszonyáról csak igen kevés információnk van, így aztán egy lelketlen adathalommal a zsebükben akarják az egyiptológusok elhitetni másokkal, hogy tudják, hogy mit is gondolt, az egyiptomi ember.

A hieroglifák közt van egy jel, melyet csak a fáraó nevével kapcsolatban lehetett használni. A fáraó a földön járó isten maga. Mégis, van egy időszak a hieroglif írásban, amikor ez a jel megjelenik még egy helyen is a szövegekben. A kutatóknak sokáig fogalmuk sem volt, hogy mit is jelent ez. A kutatások oda vezettek, ahová a csillagászat jutott, a fizikai törvényszerűségek vizsgálata mentén, a világűrben. A csillagászat eljutott, az úgynevezett sötét anyag feltételezésére. Tudniillik, ha az univerzumban is egyensúly áll fenn a fizikai jelenségek között, úgy, mint itt a földön, akkor, a jelenlegi fizikai ismereteink szerint a látható anyag mellett ugyanolyan tömegű láthatatlan anyagnak is lennie kell. Ezt nevezi ma a csillagászat sötét anyagnak. Egyiptom „látható anyaga” mellett a társadalmi, gazdasági, politikai egyensúly érdekében kellett lennie egy „láthatatlan ellensúlynak”, egyébként nem értelmezhető a hatalmas ország működése egy bizonyos időintervallumban. 1809-től a mai napig a régészet egyre jobban megismeri a Hettita Birodalmat, mely ma sem teljesen magyarázható okok miatt tűnt el. Történelmi léptékben percek alatt omlott össze. Gondolkozzanak ezen a szakemberek. Igaz, a 0. világháború⁶³. vadonatúj és még teljesen árnyalatlan elmélete ezt a kérdést kezdi boncolgatni. Az említett hieroglifa azért áll a szövegben máshol is, nem csak a fáraó neve előtt, mert a hettitáknak behódolt fáraó(k) mellett a hettita uralkodó, akinek Egyiptom adót fizetett, és elismerte győztesként – a fáraóval azonos, ha nem magasabb rangot képviselt. Ettől kezdve nem volt kérdés, hogy volt-e még egy birodalom az adott korban.

A Hettita Birodalom megbukott. Miért? Azért, mert a saját uralkodó rétege szakított az addigi hagyományokkal, istenekkel. Szakított az elvi, filozófiai, világlátási alapeszmékkel. Az eszme nem tartotta össze magát az arisztokráciát sem. A haszonelvűség pedig önmagában mindig kevés. A materiális érdekek mellett, ha nincs illúzió, akkor egyetlen hatalmi konfiguráció sem életképes, egy tenyérnyi intézménytől vagy vállalkozástól kezdve a világbirodalmakig. Az illúzióknak nem kell, hogy bármilyen racionális magyarázata legyen. Persze a magyarázatot mindig mindenki megpróbálja összetákolni, de akkor már nem illúzió, akkor már életképtelen, kizárólagos racionalitás, melyet a diktatúrák ilyen-olyan verzióival, az intézmény- vagy vállalkozásvezetés jól-rosszul összesöpört gondolataival és a munkatársakra erőltetésével ideig-óráig fenn tud tartani elsősorban érdek-, üzleti vagy kapcsolatrendszer-építési és újabb érdekek szerzésének okán, de záros határidőn belül felbomlik, megbukik, megsemmisül. Ez a Hettita Birodalom esetében rendkívül gyors folyamat volt, állítják a mai kutatók.

A hettiták után még számos birodalommal is ez történt. Látványos gyorsasággal bukott meg. Legutóbb, a „Szovjet Birodalommal” történt ez a szemünk és a televízió kamerái előtt. Ma más birodalmak megsemmisülésének csak közvetett jelei vannak. De jönnek még más birodalmak is. Ezek nem emberi élet léptékű folyamatok, így aztán csak mint prófécia fogalmazhatók meg a jövőbeni törvényszerűen bekövetkezendő események úgy, mint ahogy 1975-ben megfogalmazódott a mai népvándorlás. De akkor csak kevesen hitték, és alig egy féltucat tudós tudta a jövőndőt.

Európa azért egyensúlyoz ma az etikai összeomlás határán, mert az elvi gyökere hamis. Az egész szenvedéstörténet, a kereszthalál, a feltámadás, úgy nem igaz, amint ezt két évezreden át el lehetett hitetni az írástudatlan, a latin nyelvet nem ismerő népességnek. Ma már maga az európai ember a

kontroll a „tanítás” felett. Persze ez nem egy-két évtizedes folyamat. És jól is van ez így, mert nem tudná semmiféle hatalmi konfiguráció ezt a filozófiai úrt kitölteni. Összeomlana minden, ha a katolicizmus egy varázsütésre szertefoszlana. Főképp, mert a politikusok állandó hivatkozási alapja szűnne meg „máról holnapra”. Az az érdek-összefonódás, mely a politikai és az egyházi hatalmat eddig fenntartotta, semmivé lenne. Nem lenne meg a politikának az ellensúlya. Ma ez éppen felbomlóban van. A folyamat érzékelhetően halad a maga útján. Elsősorban nem a népvándorlás okozta népességváltás a gond. Az is. De az európai értékrend totális megsemmisülésének folyamata ma úgy látszik, hogy visszafordíthatatlan folyamat. Ez a folyamat a hettiták összeomlásának folyamatábráját követi. Nem is az elején járunk már. A probléma szőnyeg alá söprése ezen nem segít. Új templomok építése és egyházi vezetőkkel történő megbeszélések sora, karácsony előtti ajándékgyűjtés ezen nem segít. Sokkal inkább segít a helyzet XXI. századi értelmezése. Ezen ismeretek birtokában, az értékek megtartásával a filozófiai alapú vallási doktrínák újrafogalmazásával.

Ismert a közlés elégtelensége, csapnivaló a minősége, és pontosan ismert a gyökerek igazsága. De a folyamat nem erre, a megújítási szándékra utal ma sem.

Most mégis – az eddig hangoztatott elvi hozzáállásommal szemben – segítségül hívom a bibliai jól ismert idézetet, melyet majd akkor mond el Jézus jelen történetünk végén, amikor Tamás azt mondja, hogy ha csak nem tapinthatom sebedet....⁶⁴. Jézus rájön, hogy a felfoghatatlanról beszélni lehet, de a sokmilliónyi „vevőkészüléken” olyan fájl nincsen, amely az adást konvertálni tudná. Tehát jelek kellenek. Nem véletlenül kér tőle is mindenki jeleket. Melyeket néha-néha meg is kapnak. Jézus megérti Tamást, és megnyugtatja őt is és mindenkit: „Küldök nektek jeleket, a megfelelő időben.”

Európa morális lejtőn való gyorsuló lecsúszásának, a huszonegyedik órájában leégett a Notre-Dame. Műemléki értékével egyáltalán nem az első az európai templomok sorában. Amilyennek mi ismertük, már egy újjáépített állapotú, tehát nem az eredeti templomot láttuk Párizsban. Ennek az egyszer már újjáépített templomnak a második pusztulása jelképértékűvé vált. A fundamentalista zsidó vallást osztorozó Jézus újjáálmodta az ősi vallást, pontosan követhető szöveghelyekre támaszkodva a hindu vallás aaptanainak a felhasználásával, és ezek ütköztetésével a zsidó hagyományban rögzített tanokkal. Ezt a hagyományt mi, kereszténység név alatt ismerjük. Aztán a zsidóság is a saját belátása okán még egyszer felépítette a hitének korszerűsített „templomát”, megalkotva a neológiát, mely minden értéket megőrzött az ősök üzenetéből. Ismerjük Mózesről Hillel rabbiig a Tóra és a Talmud minden szavát, de közben egy mai értékrend szerinti társadalomkompatibilis vallás szolgálja az ősi célt, a neológia keretei között is.

A Notre-Dame is most fog másodszor újjá épülni. Nemzetközi összefogásnak hívjuk, de mi ez, ha nem egy lassan lezáródó Bábel utolsó akkordja, amikor földrajzi távolságtól, vallási hovatartozástól, világlátástól függetlenül mindenki – talán szó szerint is –, minden ember összefogott egy cél érdekében, félretéve minden egyéb viszálykodást. Segítség indult a földgolyó szinte minden pontjáról sok, elvileg egymásnak ellenfeszülő vallási közösségtől. Ezek után hol az az elmebeteg hadúr, aki ennek a templomnak a pusztítására fogja hadba küldeni a bombázóit? De nemcsak a templom rombolása válik értelmetlenné, hanem egymás rombolása is. Ez a béke és az összefogás világméretű jelképévé lett templom. Mi ez, ha nem jel, egy jel, amelyet „küldök nektek a megfelelő időben”? Ma a gótikus tárnokok között az egyház beszakadt dűledező romjai között benéz az Isten. A nemzetközi segítségből kiindulva komoly dilemmám támad, hogy ki az isten? Nyilván mindenkinek a sajátja, de egy biztos. Az emberiség mintha túl tudna lassan, véres tömeggyilkosságok és más rettenetek árán emelkedni azon a gyermekded nézőpontra, hogy csak az én istenem az igazi, a tied ezért nem! Az nem lehet igazi, és minden erőmmel eltiporni akarom. Mintha már nem akarná, mintha már kiderülne, hogy magát a „mindenekfölötti” fogalmát kell őrizni, bármit tartasz is felőle. Innentől mindegy, hogy milyen adományból épül újjá az mindenekfölötti fogalom európai jelképe.

Így fordul a korunk. Kérdés, hogy Európa egésze vele fordul-e, mert egyetlen templomépítés édes kevés a hiányzó és egyre nyilvánvalóbb hamis gyökerek újraértelmezéséhez.